

*Dr Milo Bošković, redovni profesor
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

PORODIČNI FAKTORI KRIMINALITETA I PORODIČNO NASILJE

Sažetak: *Porodični faktori i porodično nasilje predstavljaju aktuelni problem uzročnosti i posebnog pojavnog oblika kriminaliteta. Razlozi interesa nauke za ovaj problem proizaže iz činjenice da se radi o veoma rasprostranjenoj pojavi delinkventnog ponašanja, čiji su koreni tradicionalno izvan fokusa državne – institucionalne intervencije i regulacije, ali s veoma značajnim društvenim posledicama kriminalne prirode. U radu su dati teorijski okviri porodičnih faktora kao činilaca uzročnosti kriminaliteta uopšte, kao i svi oblici i forme porodičnog nasilja, njihovih uzroka, kriminalnog profila nasilnika i viktimalne tipologije žrtve.*

Ključne reči: *porodica, porodični faktori, kriminalitet, porodično nasilje.*

1. Pojam i socijalna uloga porodice

Porodica predstavlja najstariji oblik socijalne zajednice, zasnovan na bio-seksualnim, reproduktivnim, ekonomskim i socio-zaštitnim funkcijama.¹ Po svom sadržaju ona je univerzalna i tipična, najhomogenija, najčvršća i najtrajnija zajednica u svim istorijskim tipovima društva. Rađanjem, odrastanjem, i održavanjem porodice održava se i društvena zajednica. U pravnom smislu članovima porodice se smatraju: supružnici i bivši supružnici i njihova deca i deca svakog od njih, vanbračni i bivši vanbračni supružnici i njihova deca i deca svakog od njih, krvni

---

¹ M. Bošković, Kriminologija, Pravni fakultet, Novi Sad, 2007.god., str.231.

srodnici i srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja i u pobočnoj do četvrtog stepena, srodnici iz nepotpunog usvojenja, tazbinski srodnici do drugog stepena, lica koja žive u porodičnom domaćinstvu bez obzira na srodstvo i lica koja imaju zajedničko dete ili dete u začecu.

Porodična sredina se smatra jednom od bitnih determinanti ponašanja ličnosti, kako prosocijalnog, tako i delinkvencije dece i maloletnika. Ovaj faktor, manje-više, kao neposredni ili posredni, uvažava većina kriminoloških teorija. Moralna funkcija porodice uzima se kao jedan od važnih uslova mogućnosti i puteva integracije u društvu i socijalizacije čoveka. U porodici, kao socijalnoj zajednici bračnih i srodničkih veza, odgovarajući odnos vaspitanja, harmonije i stabilnosti čini najvažniji element odgovarajućeg društveno prihvatljivog ponašanja pojedinca. U njoj su stariji članovi uzor ponašanju. Od njih se uče i stiču pozitivne i negativne navike i običaji, stavovi o vrednostima, moralna svojstva i usvajaju norme ponašanja. Na to ukazuju podaci da su u kriminalnoj strukturi samci zastupljeniji od osoba koji žive u porodici, tj. da kriminalitet neoženjenih i neudatih osoba premašuje kriminalitet lica koja žive u braku.

Porodica je društvena sredina, osnova uzrasta i iskustva, u kojoj se odvija primarni proces vaspitanja i socijalizacije ličnosti. U njoj se stiču prva i osnovna moralna i estetska načela, intelektualne predispozicije, radne navike i socijalna funkcija uopšte. Svako odsustvo vaspitne funkcije porodice, strukturalnog raspada i dezorganizacije vodi u neki oblik devijacije ili delinkvencije. U teoriji su mišljenja o uticaju porodice na ponašanje njenih članova nepodeljena, različiti su samo stavovi o modalitetima uticaja porodičnih faktora na takvo stanje.

Savremene transformacije porodice iz tradicionalnog statusa i patrijarhalnih formi odnosa imaju za posledicu dve tendencije koje se ispoljavaju na delinkventnost. Na jednoj strani, slabi njena koheziona i vaspitna funkcija, a na drugoj jačaju elementi individualizacije članova, što dovodi do sukoba sa starim konzervativnim elementima nadzora i vrednosnih standarda ponašanja. Postoje neke tendencije koje ruše mit stabilnosti porodičnog ognjišta. Porodica je sve manje emotivna i konstruktivna, a sve više destruktivna i interesna zajednica. Motivacioni ciljevi su izmenjeni. Brak se sve manje shvata kao ljubav i udruživanje, gubi se značaj reproduktivne funkcije, ograničavaju se porodične grupe, bračne veze se deskralizuju (suviše je prisilnih, nesmotrenih, preranih brakova i loše odabranih veza), porodične interakcije dece i roditelja se vremenski sve više smanjuju.

Kompleksnost odnosa u savremenom društvu dovode porodicu u mnoge psihološke, moralne i egzistencijalne probleme njenoj normalnog i prirodnog funkcionisanja. Ekonomske krize dovode porodicu na rub opstanka, društvene krize u moralne dileme, a deca i stariji se u porodici gde treba da se osećaju najsigurnijim nalaze u poziciji beznađa. Porodični problemi odvijaju se iza zatvorenih vrata doma, sredina ih ne uočava, porodica smatra prolaznim i ne prepoznaje kao alarmantne. Tek sa ozbiljnim krizama i eskalacijom nasilja uočava se problem.

2. Strukturalne anomalije i porodični kriminalitet

Na uzroke maloletničkog kriminaliteta, najvećim delom, utiču strukturalne anomalije u porodici, a posebno poremećaj porodičnih odnosa i poremećaj porodične strukture. Određena istraživanja, takođe, ukazuju na to da je vaspitna uloga, ekonomska i demografska funkcija porodice od bitnog uticaja na pojave kriminaliteta, a naročito stambeni uslovi života, zaposlenost roditelja i broj dece u porodici. Pojava socijalne patologije u porodičnoj sredini može biti izvor sukoba, oponašanja ili sticanja devijantnih navika. U porodične kriminogene faktore uzročnosti spadaju: strukturalni poremećaji odnosa, koji se manifestuju u odsustvu porodične discipline, poremećenim odnosima roditelja i dece i bračnih odnosa, te odsustvu ili nepravilno usmerenoj porodičnoj funkciji vaspitanja.

Osnovu porodične sredine čini njeno jezgro, brak. Brak je pravna i priznata zajednica muškarca i žene, čija skladnost čini osnovu stabilnosti porodice. Poremećaji u bračnim odnosima smatraju se jednim od mikrogrupnih faktora devijantnosti, kako kod supružnika tako i kod dece. Nesklad u bračnim odnosima višestruko se odražava na porodične krize, zlostavljanje među članovima, kao i na emocionalni i vaspitni razvoj i socijalizaciju dece.

Takvi poremećaji mogu imati za posledicu i teže kriminalne radnje pojedinih ili više članova, kao što su: poligamija, dvobračnost, vanbračnost s maloletnim licem, zlostavljanje i zapuštanje maloletne dece, kršenje porodičnih obaveza, pojave porodičnog nasilja, incesta, odnosno rodoskrvljenja.

Poremećaji u porodičnoj strukturi uslovljeni su nepotpunošću porodičnog nukleusa, a nastaju smrću jednog od roditelja, razvodom ili nekim drugim razlogom razdvojenosti supružnika međusobno ili od dece. Većina teoretičara ukazuju na to da strukturalne promene u porodici, posebno raspadanje braka, imaju bitnu ulogu u kriminalitetu odraslih, naročito kriminalitetu povratnika. Na asocijalna ponašanja, takođe, utiču i afektivni

poremećaji, kao što su ljubomora, odsustvo pažnje i preterana nežnost, podređenost, antipatije i slično.

Obično su oni praćeni i poremećajem porodičnih odnosa, uslovljeni nepodnošljivom atmosferom i mržnjom među supružnicima, alkoholizmom ili kriminalnim ponašanjem jednog ili oba roditelja. Na porodičnu zajednicu to se odražava u vidu raznih asocijalnih ponašanja dece, pojave „divljih“ brakova, zanemarivanja dece, pojave ljubomore, preljube, zlostavljanja članova porodice, kao i pojave alkoholizma, prostitucije, suicidalnih postupaka i slično.

Na porodičnu i užu bračnu stabilnost, odnosno na stanje porodičnih odnosa i porodičnu strukturu, prevashodno utiču, pored emocionalnih, i socijalno-ekonomski faktori.

Porodica je u svom razvoju prošla kroz mnoge složene faze, obeležene uticajem velikog broja spoljašnjih, vanporodičnih teškoća i unutrašnjih kriza. Svaka kriza u porodičnim odnosima i egzistencijalnim uslovima predstavlja opasnost za njeno buduće funkcionisanje. Porodična kriza je moguće stanje različitih odnosa i sadržaja u kojima postoji pojedinačno ili grupno nezadovoljstvo porodičnim životom, koje iziskuje neke promene. Najteže forme porodičnih kriza uzrokovane su teškim društvenim i ekonomskim uslovima kojima su članovi porodice izloženi, manifestuju se neposredno u egzistencijalno-socijalnim krizama (nezaposlenosti, stambene nezbrinutosti, nedostatka materijalnih potreba, zdravstvene ugroženosti i dr.). Problem egzistencijalne i socijalne nužde narušava odnose u porodici i prouzrokuje poremećaje odnosa porodice sa spoljašnjim svetom. Neretko u takvim porodicama roditelji, zbog nemogućnosti da ispune svoje roditeljske funkcije, zapadaju u razna stanja neurotičnih poremećaja (anksioznosti i depresije). U takvim situacijama problemi kriza obično multipliciraju sa socijalnih problema na emocionalne i otežavaju uspostavljanje porodične stabilnosti.

Potencijalne psihosomatske i neurotske reakcije, kao i socijalno-egzistencijalna kriza u porodici mogu da izazovu delinkventno ponašanje, posebno ukoliko porodice nisu razvile unutrašnju (emocionalnu) koheziju, pre novonastale krizne situacije.

3. Porodični faktori maloletničke delinkvencije

3.1. Psihološka shvatanja

Modeli vaspitanja i socijalizacije za način vaspitanja u porodici su bitan uslov ponašanja dece u svim razvojnim fazama. Devijantnost može sa sobom nositi i represivni i apstinentni način vaspitanja. U prvom slučaju strogo vaspitanje i kažnjavanje stvara psihološki invalidnu ličnost, nesigur-

nu, depresivnu, a u drugom agresivnu, bez osećanja za granice društveno dopuštenog i normalnog. Dezorganizovana porodica ima višestruke posledice na ponašanje dece. Deca iz takvih porodica, prema mišljenju nekih kriminologa, „kreću se u začaranom krugu, pri čemu dolaze do izražaja delikti, agresivnost, osećanje krivice i teskoba“.²

Na ovakve stavove ukazivale su i najranije kriminološke teorije i studije. Još je Lombrozo uočio da se među kriminalcima nalazi veliki broj dece poročnih roditelja, vanbračne dece i siročadi. Ovaj problem, pored naslednog faktora, smatrao je da uzajamno deluje i postavio je pitanje: „Kako da se nesrećno dete sačuva od zla, kada mu ga drugi predstavljaju u najzadovoljnijim bojama i, što je još gore, kada mu ga nameću autoritet i primer njegovih roditelja i vaspitača“.³

Mnogi istraživači su u okviru psihološke teorije privrženosti dokazivali uslovljenost budućeg ponašanja deteta privrženosti deteta sa roditeljem ili drugim starateljem u toku hranjenja i perioda zavisnih potreba, koje bitno utiču na kasnije faze pravilnog razvoja u toku procesa socijalizacije ili odstupanja od društveno prihvatljivih normi. Tumači se da su delinkventi u detinjstvu bili lišeni privrženosti primarnih staratelja, što je posledica nemogućnosti integracije u zajednicu. Na privrženost, prema njihovom uverenju, utiču pored nedostatka jednog ili oba roditelja i česte selidbe, traumatični i teški uslovi života. Posebno ističu da takvi događaji do osme godine razvoja deteta utiču na kriminalnu orijentaciju u godinama kasnije zrelosti. Drugi upozoravaju da nesigurna i blago privrženost deca u kasnijim fazama života su sklonija fizičkom nasilju od drugih, te da odsustvo privrženosti u detinjstvu dovode u vezu sa empatijom prema sredini kasnije i sa seksualnom delinkvencijom.⁴

Istraživači koji se bave uslovljenošću ranog i zrelijeg doba u ponašanju čoveka, zasnivajući teoriju životnog doba, uzročni odnos između rane delinkventne orijentacije i takvog ponašanja u zrelijem dobu nije proizvod isključivo individualnih karakteristika, jer je činjenica da jedni nastavljaju devijantnu orijentaciju, dok drugi pod uticajem društvenih uslova menjaju ranije navike i sklonosti.

Na kraju teorijsku proveru navedenih istraživanja u hipotezama dala je i R. Kac u radu „Postavke modela“ koji objašnjava model bliske pove-

---

² R. Berger, *La famille est-elle un foyer criminel?*, Revue internationale de criminologie et de police technique, Geneve, broj 2/1965.

³ C. Lombroso, *Le crime Causes et remedes*, Paris, 1899, str. 174.

⁴ R. S. Katz, „Building the Foundation for a Side-by-Side Explanatory Model, *Western Criminology Review*, 1999, 1 (2).

zanosti. Ona je potvrdila sledeće kriminološki važne hipoteze: rano odsutni otac stimuliše nesigurnu privrženost deteta; nesigurna povezanost roditelja i deteta obrnuto je uslovljena sa samokontrolom (empatijom), a stimuliše nasilničko ponašanje u kasnijem životu; nesigurna povezanost roditelja i deteta stimuliše neadekvatnu pažnju prema detetu; strogost i nezainteresovanost majke i oca smanjuju dečju samokontrolu; samokontrola je obrnuto srazmerna sa nasilničkim ponašanjem.

Psihoanalitičari, K. Fridlander, pre svih, polaze od toga da je dete nagonско biće koje se vremenom, iz faze uživanja, prilagođava načelu stvarnosti, što dovodi do preoblikovanja nagona i njihove sublimacije. Oni u periodima razvoja posebno ističu fazu formiranja moralne svesti, kada dete po likvidaciji edipovskog kompleksa prirodno teži poistovećivanju s roditeljem, počinje da ih oponaša, pa ukoliko je njegova porodična okolina kriminogena, svest se može razvijati normalno, ali vladanje je nužno asocijalno.⁵

3.2. Sociološki pristupi

U sociološkim teorijama postoje različiti pristupi i objašnjenja porodičnih faktora u vezi s delinkvencijom. Oni koji polaze od demografskih postavki (Postma) ukazuju na to da je problem u velikim porodicama sa srednjom grupom, po redu rođenja, jer su „okruženi nedovoljnom brigom, razvitak njihovih sklonosti i sposobnosti je sapet, a njihovo vladanje izloženo nepovoljnim uticajima“.⁶ Socijalna teorija Hojera, jedna je od retkih koja osporava značaj uticaja porodice na delinkventno ponašanje dece, ali zato prihvata da u njegovim kasnijim fazama odraslosti predstavlja problem prilagođavanja. Teorija diferencijalnih asocijacija Saderlanda, polazi od stavova da dete asimiluje asocijalno vaspitanje od roditelja koje ga kasnije vodi u zločin. Dete može i ne mora postati delinkvent, sve zavisi od učitelja u procesu vaspitanja. Još je Koen u svom delu *Delinkventni dečaci* zapazio da pozicija određene porodice u društvenoj strukturi određuje probleme sa kojima će se dete kasnije susretati. Iskušavajući razna statusna stanja ono će pre ili kasnije postati „dete sa ugla, dete sa koledža ili dete prestupnik“.

Sociološke teorije u porodične faktore uzročnosti ubrajaju: nepotpune porodice, u kojima porodično ognjište nije razdvojeno, ali je socijalna adaptacija deteta ugrožena, kao i razdvojena porodica, gde se ubrajaju sve vrste rastave, smrti i drugi oblici nestanka jednog od roditelja.

---

⁵ K. Friedlander, *The psycho-analytical approach to juvenile delinquency*, London, 1949.

⁶ Vidi: P. Rey-Herme, *Quelques aspects du progres pedagogique dans la reeducation*, Paris, 1945, str. 48.

U prvom slučaju uzročni faktori se manifestuju u obliku vaspitne zapuštenosti, upućivanje na delinkvenciju, odbacivanje, patološka posesivnost majke, neumeren autoritet ili pasivnost u vaspitanju od strane oca i slično. Razdvojena „ognjišta“ imaju kriminogenu dimenziju u onim slučajevima gde se „razdvajanje“ pojavljuje u kauzalnoj vezi s asocijalnošću. Ovde dolaze u obzir mnogobrojne činjenice: socijalnog i seksualnog nezadovoljstva supružnika, frustracije dece u toku bračnih razmirica, izgubljeni autoritet roditelja, pojava trećeg lica u ranijoj bračnoj vezi. Zato što se taj „uljez“ kod deteta pojavljuje kao suparnik, ono reaguje prema roditelju osvetnički i ide u samokažnjavanje upuštajući se u kriminalne postupke i ponašanja.

R. Berger svojevremeno predsednik suda za maloletnike u Ženevi pominje neke od ovih faktora kao nesumnjivo potencijalno delinkventne, a s tim u vezi je i jedno karakteristično mišljenje, koje očigledno potiče iz iskustva. On kaže: „U kojem momentu i na koji način je moralno zdravlje deteta izvrgnuto opasnosti pod uticajem kriminogenog porodičnog ognjišta. Skloni smo da kažemo: od njegovog rođenja, pošto vaspitanje počinje u kolenjima. Ja lično mislim da se sudbina deteta rešava mnogo ranije. Rado bih utvrdio, da je ona već u velikoj meri upisana u venčanju njegovih roditelja“.⁷

4. Porodično nasilje

4.1. Pojam i vrste porodičnog nasilja

Porodično nasilje je ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice“(član 197., Porodični zakon Republike Srbije⁸).

Ono je oduvek postojalo i bilo veoma rasprostranjeno u svim istorijskim vremenima, kulturama i društvima. Kao takvo uvek je imalo veoma ozbiljne posledice, naročito po žene i decu, te je u novije vreme privuklo pažnju nauke da se sagleda njegova uloga kao kriminogenog faktora i fenomena, odnosno da se nacionalnim zakonodavstvima ova pojava reguliše i samim tim suzbije. Unošenjem novog krivičnog dela (Nasilje u porodici) u naše krivično zakonodavstvo ovaj fenomen je izdvojen iz privatne sfere i označen kao društveni problem, odnosno predmet posebne pažnje društva.⁹ Savremena porodica je idilična zajednica samo u mašti i nadi.

---

⁷ R. Berger, La famille est-elle un foyer criminel, Revue internationale de criminologie et de police technique, Ženeva, broj 2/1965, str. 130.

⁸ Službeni glasnik br.18/2005.

⁹ Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br.85/2005, član 194.

Ona doživljava značajne promene u odnosu na tradicionalnu zajednicu. Između želja i stvarnosti bračna zajednica se neretko nalazi u ambijentu drugačijem od onog koji se očekuje. Umesto emocija postoji interes, naspram ljubavi često je surova stvarnost, umesto nežnosti seksualno nasilje, umesto tolerancije i razumevanja za nastale probleme, agresija. Na osnovu najnovijih istraživanja obavljenih u zemljama Zapadne Evrope i pouzdanih uzoraka anketa utvrđeno je, da je porodično nasilje i u zemljama koje važe za civilizovane, znatno izraženo.¹⁰ Doduše ni u ostalim zemljama sveta stanje nije bolje, naprotiv.¹¹

Uočavajući postojeći problem Savet Evrope na Trećem samitu šefova zemalja i vlada država usvojio je Akcioni plan (Varšava 16-17 maj 2005) s ciljem da sprovede panevropsku kampanju za borbu protiv nasilja nad ženama, uključujući i nasilje u porodici. Na Samitu je konstatovano da je nasilje nad ženama u porodici u porastu i prisutno u svakoj državi članici, da ne poznaje geografske granice, nije ograničeno godinama, niti se može tretirati posebnom sklonošću neke rase, prisutno je u svim vrstama porodičnih odnosa i u svakoj društvenoj sredini.

Ono je evidentno karakteristika ponašanja u različitim oblicima ponašanja njenih članova, fizičkom, ekonomskom, seksualnom ili psihološkom.

Najčešće žrtve porodičnog nasilja su žene starosti oko 30 godina, u braku ili razvedene, majke dvoje dece, srednjeg obrazovanja ili radnice, konstatovano je na prezentaciji istraživanja "Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u praksi sudova u Srbiji" u Nišu 2010. Tim istraživanjem obuhvaćeno 287 sudskih predmeta, od jula 2006. do juna 2008. godine, pred 26 sudova u Srbiji. Postupak za zaštitu od nasilja u porodici najčešće pokretale osobe ženskog pola, čak u 88,2 odsto slučajeva, dok su u 11 odsto slučajeva to činili muškarci.

U većini slučajeva nasilje je dugotrajno i vršeno je u kontinuitetu, a načelno razlozi su ljubomora, sumnja na preljubu i pokušaj žene da napusti

---

¹⁰ Na osnovu istraživanja koje je naručilo Ministarstvo porodice u Nemačkoj (2003) u anketi 10 264 žene, između 16 i 85 godina starosti, ustanovljeno je da je 58% žena bilo seksualno zlostavljano, 37% su bile žrtve fizičkog nasilja, a 13% žrtve silovanja. Ovom anketom je utvrđeno da se u Nemačkoj porodično nasilje nalazi na vrhu lestvice zajedno s Finskom i Švedskom.

¹¹ Studija Levinsona (1988) na primerima Saharske Afrike, Srednjeg istoka, Evrope, Severne i Južne Amerike, Okeanije i azijskih zajednica govori da su najčešći oblici nasilja prema suprugama (84,5%), nad mužem u retkim slučajevima u 20%, a često u 6,7% ispitivanih kultura. U većini slučajeva (70%) nasilje ispoljava muž u pripitom stanju, a u skoro polovinu slučajeva (45,5%) razlozi su sumnja u vernost. Vidi: S. Konstatinović-Vilić, *Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici*, Zbornik radova *Pravom protiv nasilja u porodici*, Niš, 2002, str. 26.

nasilnika. Istraživanje pokazuje da je najveći broj žrtava nasilja u braku 35,2 odsto, bivših supružnika 29 odsto i 16 odsto iz vanbračne, zajednice.

U 56,2 odsto slučajeva žrtava nasilja, odnosno tužiteljka i uženi imaju zajedničku maloletnu decu, koja su u 48,4 odsto slučajeva prisustvovala nasilju, pod dejstvom alkohola u vreme izvršenja dela bilo 39,6 odsto zlostavljača, dok je njih 2,2 odsto bilo pod uticajem narkotika. Najčešći oblici nasilja psihičko u 41 odsto slučajeva, fizičko i psihičko u 33,5; fizičko u 20,7; fizičko i ekonomsko u 1,7; i seksualno u 0,4 odsto slučajeva.

Porodično nasilje je veoma rasprostranjen problem. Teško je izmeriti njegovu stvarnu rasprostranjenost. Istraživači smatraju da statistički podaci u policijskim stanicama i bolnicama ne pokazuju pravi broj žrtava nasilja, već da je taj broj u stvarnom životu mnogo veći, zato sto veliki broj žrtava ne prijavi nasilje, tako da ne postoje zvanični dokumenti o tom činu.

Nasilje u porodici smatra se jednim od najtežih oblika kršenja ljudskih prava. Feministička istraživanja ukazuju na to da je svaka treća žena u svetu tokom života bila izložena nekom od oblika zlostavljanja.¹² U nekim primitivnim sredinama i područjima tradicionalnog nasleđa nasilje muškaraca nad ženom u porodici smatra se delom kulture, čak normalnim odnosom.

- Nasilnici u porodici su lica svih društvenih slojeva, obrazovanja i socijalnog statusa. U vezi s tim samo su različiti i, donekle, prilagođeni oblici nasilja, bilo da je u pitanju verbalno, psihičko ili fizičko nasilje i zlostavljanje bilo njihove različite kombinacije. Nasilje u porodici može izazvati bilo koji član, a najrasprostranjeniji oblici su nasilje roditelja nad decom i nasilje u braku (muža/izvanbračnog partnera nad ženom). Nasilje nad decom podrazumeva različite oblike fizičkog i psihičkog zlostavljanja, ugrožavanja zdravlja i fizičkog integriteta i psihičke strukture ličnosti, kojima se onemogućava njihov normalni emocionalni razvoj i fizičko zdravlje. Nasiljem u braku se smatra, kako fizičko tako i psihičko nasilje, materijalno uskraćivanje potreba i seksualno zlostavljanje.

- Zavisno od kriterijuma razlikujemo i posebne vidove porodičnog nasilja. Prema motivu i tipu korišćenih sredstava, porodičnim nasiljem možemo smatrati: fizičko, psihičko, ekonomsko, strukturalno, seksualno i duhovno.

- Fizičko nasilje podrazumeva fizičko zlostavljanje u različitoj formi (udaranje, premlaćivanje, davljenje, mučenje, ubistvo itd.). Konkretno to se odnosi na fizičke povrede variraju od modrica, posekotine i opekotine do lomova kostiju, uboda nožem, pobačaja i smrti.

---

¹² S. Konstantinović-Vilić, Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici, Zbornik radova „Pravom protiv nasilja“, Niš, 2002.god., str. 26.

U načinu ispoljavanja to se odnosi na korišćenje fizičke sile ili oružja radi pretnje, kazne, dominacije, sprečavanja, kontrolisanja i povređivanja druge osobe, namerno guranje u prolazu; šamaranje; udaranje i po drugim delovima tela (glavom u glavu, šakama, pesnicama ili nekim predmetom), vučenje i čupanje za kosu; šutiranje nogama (gaženje); uvrtnanje ruku; davljenje; gašenje cigareta po telu; grebanje; ujedanje; vezivanje; korišćenje noža i/ili pištolja kao pomoćnog sredstva i ubistvo.

- Psihičko nasilje manifestuje se kroz verbalnu manifestaciju koja podrazumeva vređanje; vikanje, omalovažavanje; pretnje; izgovaranje ponižavajućih kritika ili zabrana; ismevanje. Ono se nastavlja psihičkim terorom, odnosno, kontrolisanjem kretanja porodičnog, po pravilu bračnog člana; prisluškivanjem telefonskih razgovora, kontrolisanjem sadržaja ličnih stvari i odeće; ograničavanjem komunikacije sa bliskim osobama, uznemiravanje telefonskim pozivima; pretnjama nanošenja zla najbližima, uskraćivanjem sna; uništavanjem imovine i ličnih stvari, pretnjama samoubistvom; ignorisanjem i zapostavljanjem itd.

- Ekonomsko nasilje može da se posmatra kao vid psihičkog nasilja. Reč je o uskraćivanju prava na raspolaganje novcem i materijalnim sredstvima; nejednaka kontrola nad pristupom zajedničkim resursima.

- To su situacije kada član porodice treba da se pravda svom partneru za svaki izdatak i zahteva da žena napusti radno mesto radi odgajanja dece i/ili pak sprečavanje i osujećivanje pokušaja žene da se zaposli i ekonomski osamostali. Uskraćivanje novčanih sredstava za zadovoljenje svakodnevnih potreba, onemogućavanje daljeg školovanja ili napredovanja na radnom mestu svodi člana porodice i na strukturalno nasilje. Strukturalno nasilje znači (nemogućnost ostvarenja osnovnih prava uzrokovanih razlikama u moći koje proizvode i legitimišu jednakost,

- Svi oblici nasilje imaju u krajnjem i za posledicu i duhovno nasilje u formi emotivnog i verbalnog zlostavljanja (ismevanje ili uništavanje kulturalnih ili religijskih uverenja, korišćenje raznih mentalnih strategija (pretnje, zastrašivanje, ljutnja, vikanje), postidivanje partnera na javnom mjestu ili pred rodbinom i prijateljima, kroz kritikovanje ili omalovažavanje partnerovih postignuća ili ciljeva, posesivnost, proveravanje, izolacija partnera od prijatelja i familije.

- Seksualno nasilje čini akte seksualnog zlostavljanja i fizičkog nasilja u deliktima seksualnog odnosa protivno svojoj volja a na koji vas seksualni partner prisiljavam. Ono podrazumeva prisiljavanje

partnera na neželjene ili degradirajući seksualne radnje. Takvo nasilje se ispoljava u najekstremnijem obliku u formi **silovanja** do neprijatnih i ponižavajućih lascivnih šala, neželjenog dodirivanja intimnih zona, nepristojne i neželjene seksualne ponude; seksualne ucene; seksualne prinude (neželjene seksualne radnje vaginalne, oralne/ili analne penetracije; prostitucije); prisiljavanje na gledanje pornografskih sadržaja i prisiljavanje na učestvovanje u pornografskim seansama, itd.

4.2. Uzroci porodičnog nasilja

Uzroci porodičnog nasilja su multifaktorski. U sociološkom smislu su najtešnje povezani sa odrastanjem i nasilnika i žrtve (period od 18 do 30 godine života), materijalnim uslovima života i socijalnim statusom nasilnika i žrtve, životnim iskustvom u nasilnoj porodici, odrastanjem i uslovima života u alkoholičarskoj porodici, nezaposlenost, seksualna frustracija i nezadovoljstvo poslom.

Socijalni činioci i kulturni faktori nasleđa utiču na društvenu svest u kojoj porodično nasilje postaje svakodnevna, pojava koja se i običajno i institucionalno toleriše. Posebno se to odnosi na ulogu žene u društvu i status deteta u porodici. Oni direktno ili posredno stimulišu patrijarhalno društveno i porodično tradicionalno stanje odnosa, subordinacijom jednih i potčinjavanjem drugih članova porodice. Istorijsko nasleđe sa tradicionalnim običajima doprinose slabom ekonomskom statusu žena i socijalnom statusu deteta, što ih stavlja u zavisn položaj kao « prirodnom pravu » u raznim oblicima nasilja.

Osnovni uzroci porodičnog nasilja proizlaze iz etioloških osnova datih kroz socijalne faktore i posebno izdvojenu oblast porodični faktori delinkvencije. U najvećem broju slučajeva, uzroci porodičnog nasilja su u kombinaciji sa socijalnim, psihopatološkim i kulturno-istorijskim činiocima. Ovde je ipak nužno ukazati na neke osobenosti samog nasilja. Osnovni motiv kod porodičnog nasilja je sticanje i zadržavanje kontrole nad porodičnom zajednicom ili pojedinim njenim članovima, što je posledica patrijarhalnosti društva i neravnopravne raspodele moći (fizičke i statusne) među njenim članovima. Polazeći od stereotipa tradicionalnosti većina žrtava nasilja je naučena da ga zasluženno očekuje. Pored nasilja, različito vrednovanje muškarca i žene, starijeg i mlađeg, roditelja i dece takođe je uticalo na osećanje bespomoćnosti i zavisnosti jednih prema drugima i na nužnost tolerancije.

Istraživanja pokazuju da porodično nasilje eskalira, tj. da što duže traje, češće se ponavlja, postaje sve surovije i brutalnije. Nasilje po-

činje sa malim napadima, ali vremenom dolazi do ozbiljnih povreda, koje mogu da se završe ubistvom. Poseban aspekt predstavlja psihičko nasilje koje se izražava u svesnom stvaranju atmosfere straha koja je deo nasilja. Uočena je povezanost između zaposlenosti i socio-ekonomskog položaja muškarca i nasilja u porodici.

Tradicija i prenošenje „kulturnih obrazaca“ učinili su da porodično nasilje u društvu ima visok nivo tolerancije u društvenoj reakciji, pa i u samoj zakonodavnoj sferi. Veliki broj zemalja u svetu nije uopšte regulisao ovo pitanje svojim krivičnim zakonodavstvom, dok je jedan broj, među njima i naše, osim slučajeva s najtežim posledicama, prepustio to privatnoj inicijativi, odnosno da oštećena osoba vodi privatni postupak po predlogu tužioca.

Nasilnici u porodici se ne procesuiraju brzo i efikasno, njihovo se ponašanje ne osuđuje sistemski i kroz osudu socijalne sredine i javnog mnjenja. Ovaj problem se uočava u evropskim forumima i na njega pojedinim odlukama države upozoravaju i skreće im se pažnja na ozbiljnost problema. Tako je u toku 2009. godine povodom slučajeva porodičnog nasilja sa smrtnim ishodom, Tomašić protiv Hrvatske i Opuz protiv Turske Evropski sud za ljudska prava u Strazburu, doneo dve odluke obe donošenjem osuđujućih presuda protiv pomenutih država, jer je stao na stanovište da postoji odgovornost država u slučajevima porodičnog nasilja zbog nepreduzimanja odgovarajućih radnji i mera od strane nadležnih državnih organa prinude.

Sud je, prilikom donošenja presude protiv Turske skrenuo pažnju na dužnost država zaštite lica koja trpe nasilje, a koje je dobrim delom rezultat nemara države i njene nesposobnosti da ovo nasilje spreči, kao i da efikasno procesuiru i kazni učinioca ovih dela. Sud je naglasio potrebu da država, odnosno javni tužilac, nastavi gonjenje učinioca krivičnog dela koje je po karakteru porodično nasilje, iako se žrtva povukla iz postupka, odnosno odustala od krivičnog gonjenja. Po mišljenju Suda, država mora da posveti dužnu pažnju činjenici da se žrtva iz postupka često povlači protiv svoje volje i pod pretnjom učinioca.

Pored navedenog, uzroci nasilja u porodici sadržani su i u drugim faktorima, prvenstveno socijalnim. Ovo je naročito izraženo u siromašnim sredinama, gde vladaju nezaposlenost, socijalna i egzistencijalna nesigurnost, lična zavisnost i statusno stanje dominacije i podređenosti.

Međutim, dobrim delom porodično nasilje je posledica porodične patologije, psihičkih poremećaja, alkoholizma ili nekih situacionih okolnosti. U takvim slučajevima porodični sistem se adaptira na asocijalno ponašanje člana, koji diktira način komunikacije i odnose. Alternativa u

ponašanju porodice s takvim članom je ili tolerancija (trpljenje nasilja) ili pribegavanje nasiljem prema njemu.

Neretko, postoje porodice s vrlo neusklađenim odnosima, sa slabom ili kurtoaznom komunikacijom s okolinom, usled čega se za poremećaj odnosa i ne zna sve dok ne nastanu tragične posledice. S druge strane, ljudi izuzetno retko reaguju na konflikte unutar porodice iako se za slučajeve nasilja zna duže vreme. Predstava da je dom sigurno mesto i da je intimnost doma nedodirljiva ponekad dom čini „utočištem“ zla i patologije.

Ekonomska zavisnost, kulturni i tradicionalni obrasci i socijalni status, sprečavaju žrtvu da napusti nasilnu vezu, jer su ekonomski zavisne od nasilnika. Običajima i kulturom ograničene su da preduzmu nešto u svoju zaštitu, već trpe nasilje i ostaju u nezdravoj zajednici. Patrijarhalno uređenje, vremenom stvara svesna uverenja da je nasilje nužno trpeti i zbog potrebe da se njeguje idilična slika porodičnog sklada, pri čemu se očuvanje izgleda srećne porodice prema spoljnom svetu smatra obavezom. Porodično nasilje je neupadljivo, porodica u kojoj ono postoji je zativorena, a članovi porodice g skrivaju od sredine smatrajući to privatnim problemom, često i sramotom.

Zašto žena trpi ovakva akta nasilja u porodici vezano je za: određene vrste straha, jer se plaši da će nasilnik postati opasniji po nju i decu ako ona ode, veruje da je deci nasilni otac ipak bolji nego da ga uopšte nema, neobaveštenost o statusu i pravima u slučaju razvoda, finansijska zavisnost u slučaju nezaposlenosti, nedostatka podrške, rodbine, sredine i institucija društva, osećanja odgovornosti za raspad porodične strukture, odsustvo samopoštovanja i nedostatak alternativne uopšte.

Najčešće stanje u koje zapadaju žene žrtve porodičnog nasilja je depresija. Kod njih se, usled kontinuiranog trpljenja nasilja, javlja neugodno stanje pojačanog neraspoloženja i klonulosti psihičke i fizičke energije kojem se subjekt potpuno prepušta. Kao psihički poremećaj predstavlja veoma heterogen skup simptoma vezanih za prolazno ili trajno opadanje neuropsihičke tenzije. Neraspoloženje (tuga) je prateći deo njihovog života. Ona postaje njihov unutrašnji svet, i daje smisao životu i vremenom postaje „normalnost“, s neizbežnim gubicima i frustracijama svakodnevnog, stanje koje može da varira od blagih oblika do onih koja su pretnja životu.

Posledično se manifestuje u vidu fizičkih smetnji; poremećajima osećanja (razdražljivost, nestrpljivost, bes i agresivna osećanja); poremećajima u ponašanju (povlačenje iz društvenih, radnih i zabavnih aktivnosti) i poremećajima u mišljenju. Žrtve koje zapadaju u ovu vrstu osećanja

odluke o odlučnom prekidu s partnerom donose teško; postoji osećanje nadolazeće i neizbežne katastrofe; preokupiranost sopstvenim greškama ili manama; evidentna preterana samokritičnost sa bezrazložnim samoo-suđivanjem.

4.3. Nasilje prema deci

Unutar porodice, dete može biti objekt i svedok nasilja, bilo direktno ili indirektno. Pri tom, ono je izloženo psihičkoj torturi i doživljava stres. Direktno nasilje nad decom podrazumeva korišćenje fizičke sile ili pretnje, koje izazivaju psihički ili fizički bol, patnju, strah, kao i neke vidove seksualnog zlostavljanja, ekonomskog izrabljivanja ili materijalnog i socijalnog zanemarivanja. Nasiljem se dete u porodici ne navikava samo na bol i patnje nego i uči nasilju. Kontinuirani stresovi kod deteta stvaraju pogodne uslove da se i samo razvije u ličnost sklonu upotrebi sile i konfliktu. Tako se stiče navika da se nasiljem kao racionalnim sredstvom prema slabijem dolazi do cilja.

Ma koliko apeli savesti i represivna državna reakcija išli ka tome da se ova pojava spreči, nasilje nad decom još uvek, pa i civilizovanim društvima, podleže stereotipnom tipu modela vaspitanja dece da je „batina iz raja izašla“. Kada se uz to ima u vidu i tradicionalno shvatanje da roditelji na to „imaju pravo“ onda nasilje poprima legitimitet u porodičnom vaspitanju.

Posredno, deca nasilje doživljavaju kada u porodičnim obračunima (verbalnim ili fizičkim) postaju žrtve, posebno u slučajevima razvoda, gde roditelji uzimaju decu za 'taoce'. U slučajevima promene bračnog stanja, neretko se dešava da roditelji tolerišu seksualno zlostavljanje i fizičko maltretiranje dece, koje vrše očuh, maćeha ili polubraća. Kada su u pitanju devijantne ličnosti (narkomani i alkoholičari) praksa ukazuje na to su oni kao i paranoidni šizofrenici osobe sklone da zlostavljaju ili zapostavljaju decu.

Deca koja su svjedoci zlostavljanja skloni su depresiji i psihičkim poremećajima i stiču sklonost da i sami budu fizički nasilni u kasnijem periodu. Deca prema nasilniku u porodici ispoljavaju različita emocionalna reagovanja, a posebno besom usmerenom i prema nasilniku i prema žrtvi, smatrajući i jedne i druge krivcima, osećanjem sopstvene krivice za takvo stanje, strahom od stalnog nasilja u porodici i stida u sredini. Pored toga, takvo dete karakteriše strah od pojedinog člana porodice, strah od muškarca uopšte, strah od fizičkog kontakta bilo koje prirode, bežanje od kuće, nesigurnost, ekstremna poslušnost i pokušaji samoubistva.

Zloupotreba i zanemarivanje dece posebno je apostrofirana od strane Svetske zdravstvene organizacije u dokumentu Konsultacija o sprečavanju zloupotrebe dece (Ženeva 1999), u kome se navode sledeći oblici: fizičko zlostavljanje – u formi stvarnog ili pretećeg napada na fizički integritet; seksualna zloupotreba – uključivanje deteta u seksualne aktivnosti koju ono ne shvata ili joj razvojno nije doraslo, navođenje na bilo kakvu seksualnu aktivnost, bez saglasnosti, korišćenje za pornografske predstave i primoravanje na prostituciju; emocionalna zloupotreba – onemogućavanje i odsustvo razvojno primerenih emocionalnih i socijalnih sposobnosti deteta za funkcionisanje u društvu, skladno njegovom uzrastu; zanemarivanje – odsustvo potrebnih potreba deteta u sferi obrazovanja, emocionalnog razvoja, ishrane, smeštaja, zdravlja, kulturnih i fizičkih potreba; eksploatacija – korišćenje deteta u bilo kojoj oblasti koja je neprikladna u fizičkom i mentalnom smislu mogućnosti, a koje ugrožavaju njegov emocionalni, fizički i socijalni razvoj.

Neka deca su posebno izložena navedenim oblicima nasilja, a posebno: neželjeno dete, dete iz incestualne veze, dete koje majku podseća na omraženog supruga, , dete rođeno mimo volje majke, dete rođeno kao posledica silovanja, dete koje postaje majci „lični teret“, zbog novih veza – „uljeza“, dete rođeno posle razvoda, vanbračno i invalidno dete.

Fizičko zlostavljanje dete u porodici predstavlja najtamniju i najtajniju brojku porodičnog nasilja. Pretpostavke da su ovoj vrsti nasilja svedoknevno izloženi milioni dece u svetu svih uzrasta. Ono se ispoljava u svim vidovima ranije opisanog fizičkog nasilja, s nekim posebnostima, kao što je ograničavanje fizičkog kretanja, vezivanje i zaključavanje u prostorijama. Najteži vidovi postoje u formi fizičkog ugrožavanja i fizičke likvidacije, tzv. „sindrom pretučenog deteta“, koje se u porodici pravda zadesnim slučajevima i nehatnih postupaka.

Emocionalno zlostavljanje ima različite forme manifestacije i uzročnosti. Ono čini posebne vidove roditeljskog ponašanja od odbacivanja, zastrašivanja, izolacije, navođenje na devijantno ponašanje, verbalno ponižavanje, uslovljavanje ljubavi i pažnje, insistiranje na identifikaciji i mnoge druge aktivnosti roditelja prema kojima dete zauzima odbojan stav.

Posredni oblik zlostavljanja odvija se i u formi zapostavljanja odnosno zanemarivanja deteta. Ono može biti u formi psihofizičkog, uskraćivanje pažnje i ljubavi, zapostavljanje materijalnih potreba i potreba zdravlja, školovanja, izbegavanje obaveze izdržavanja, odsustvo vaspitnih uticaja, nužnog nadzora.

Seksualno zlostavljanje predstavlja najteži i najporočniji vid porodičnog nasilja. Najčešći nasilnici su otac i očuh, a žrtve devojčice, ali ne-

retko i dečaci svih uzrasta. Ono što čini ovaj oblik nasilja alarmantnim, jer se čini u kontinuitetu, po pravilu je incestualnog ili prostitucionog oblika, predstavlja nastrožiju porodičnu tajnu i posledično je najtraumatičniji oblik od svih vidova porodičnog nasilja.

Nekada je zlostavljanje dece sistemsko i odraz kulture i običaja u pojedinim krajevima sveta. To je posebno slučaj s tradicionalnim preferiranjem muške dece¹³ i obrezivanjem ženske.¹⁴

4.4. Bračno nasilje

U većini slučajeva porodični konflikti imaju osnovu u poremećajima bračnih odnosa. Nasilje kao logičan sled bračnih, posle verbalnih, razmirica pretežno se svodi na pojedine oblike zapostavljanja i zlostavljanja žene. Nedavno objavljeni rezultati Viktimološkog društva Srbije, ukazali su na to da je svaka druga punoletna žena u svojoj porodici doživela neki oblik psihičkog nasilja, svaka treća je fizički napadnuta, dok je svakoj petoj prećeno nasiljem.¹⁵

Pored opštih faktora uzroka porodičnog nasilja, dva se izdvajaju po specifičnosti nasilja nad ženama: pojava mizoginije i statusa žene u društvu uopšte. Izraženu mizoginiju srećemo još u tradiciji grčke mitologije

---

¹³ Tradicionalno preferisanje muške dece posebno je rašireno u Kini, Severnoj Koreji, Indiji i Pakistanu. Ženska dojenčad, devojčice i žene bivaju uskraćene za hranu i lekarsku zaštitu. Sa napretkom tehnike moguće je veoma rano odrediti pol fetusa u telu majke. Ukoliko je reč o ženskom fetusu vrše se pobačaji, ili se devojčice nakon rođenja ubijaju odnosno napuštaju.

¹⁴ Takozvana FGM (= Female Genital Mutilation) je veoma raširena u Africi kod mnogih plemena. U Egiptu, Etijopiji, Sudanu i Džibutiju gotovo 100% žena ima ovakvu sudbinu. U ostalim državama su obrezane samo pripadnice pojedinih plemena, npr., u Nigeriji, na Maliju, u Senegal, Burkina Fasou ili u Keniji. FGM se pojavljuje i na arapskom poluostrvu (Ujedinjeni Arapski Emirati, Južni Jemen) i u delovima Azije.

¹⁵ Prema podacima iz brošure *Porodično nasilje u Srbiji*, skoro svaka druga žena, tačnije 323 od 700 anketiranih, ili 46,1% žena doživelo je neki oblik psihičkog nasilja. Ono se može sagledati kroz već poznate mehanizme torture: ponižavanje i omaložavanje, izolaciju, psihičko i emocionalno zlostavljanje, ekonomsko nasilje, kao i pretnje, zastrašivanja i korišćenje muških privilegija kojima se žene potčinjavaju. U najvećem broju slučajeva nasilnik je muž ili partner (63,5%), potom otac (16,1%) i majka (8%), svekrva (9,3%) i svekar (6,8%), dok se kao nasilnici u manjem broju slučajeva pojavljuju i drugi članovi porodice. Fizički napad od nekog člana porodice doživelo je 214 ili 30,6% žena. U tri četvrtine slučajeva nasilje se dešavalo u bračnoj ili partnerskoj zajednici, pa su u 74,8% slučajeva nasilnici muž ili partner. Statistika je pokazala da su šamaranje i prebijanje najrasprostranjeniji oblici fizičkog nasilja i na njega se požalilo čak 21,9% ispitanica. Davljeno je, pesnicom udarano u glavu i šutirano 1,5% Oko tri procenta učesnica u anketi su gurane, čupane, udarane i savijane su im ruke. U repertoaru nasilništva našle su se i „tradicionalne mere prevaspitavanja“, kao što su klečanje na kukuruzu i zatvaranje u bure.

(likovi Harpija, Furijska, Sirena), preko srednjovekovnih religijskih stavova o ženama, do novovekovnih filozofskih i naučnih rasprava.¹⁶ Mizoginija, kao oblik mržnje, netrpeljivosti ili drugih vidova animoziteta prema ženama manifestuje se ne samo u mišljenju i stavovima ljudi, već i u diskriminacionim postupcima u sferi svakodnevnog i javnog života, kao i najintimnijih odnosa između žena i muškaraca. Ona je, podloga nasilja prema ženama, neposredno povezana sa tradicionalnom patrijarhalnom, rodnom, etničkom i socijalnom marginalizacijom i neformalnom i formalnom diskriminacijom.

Društveni i socijalni položaj žene, čak i u zemljama s demokratskom tradicijom, ne čini njen statusni tretman jednak muškarcima, pogotovu ne u zemljama s patrijarhalnim načinom života. Posledica toga je da u ovoj oblasti nije reč samo o posebnom obliku porodičnog nasilja, već nasilju nad ženama kao socijalnom grupom po osnovu njene polne pripadnosti. Ova pojava crpi legitimitet ne samo iz tradicije kulture nego i zato što žene prihvataju takvu stigmiju jer nasilje nad sobom doživljavaju kao prirodnu nužnost i objektivnu posledicu svog pola, biološki zasnovanu, a socijalno nužnu, formu veze i odnosa između muškarca i žene. Ni međunarodne okolnosti, odnosno stavovi o statusu žene nisu išle u prilog njene zaštite od nasilja. Naime, ono dugo vremena nije uopšte posmatralo kao povreda ljudskih prava, već kao „interna“ stvar kulture i pravnih sistema pojedinačnih država, a u nacionalnim okvirima tretirano je kao „porodična stvar“, tj. smatra se bračnom nesuglasicom. Svi ti patrijarhalni obziri sputavali su zlostavljane žene da potraže neki od oblika formalne reakcije ili neformalne zaštite, jer je povratak u roditeljsku kuću bio nemoguć zbog „sramote“ koju bi morala da trpi i žena i porodica, pa je najbezbolniji izbor od trpljenja do pribegavanja samoubistvu.

Razni oblici diskriminacije i nasilja pojedinih članova porodice javljaju se u raznim fazama života nasilnika i žrtve. Pre rođenja u vidu selektivnih pobačaja ženskih fetusa; (preferisanje sinova); u doba dojenčadi: ubijanje ženske dojenčadi; u detinjstvu i mladosti: prisilni brakovi i trudnoće maloletnica, obrezivanje žena/osakaćivanje genitalija, seksualna zloupotreba od strane pripadnika sopstvene porodice i stranaca, dečja prostitucija i dečja pornografija, favorizovanje sinova i zabrana pristupa hrani i medicinskoj zaštiti; u doba adolescencije: silovanje, seksualno zlostavljanje na radnom mestu, prisilna prostitucija, trgovina devojkicama i ženama, ubistva

---

¹⁶ Takva shvatanja susrećemo kod Šopenhauera i Ničea u filozofiji, Čezare Lombroza, Herberta Spensera i Emila Dirckema. Spenser i Dirckem su, kao i Bahoven, smatrali da su žene na nižem stupnju evolutivnog razvitka u odnosu na muškarce. Darwin je, slično tome, verovao da žene reprezentuju prošli i niži stepen civilizacije.

zbog časti; u odraslo doba: zlostavljanje od strane supruga, nasilja i ubistva zbog devojačkog miraza, seksualno zlostavljanje na radnom mestu, silovanje; u starosti: zlostavljanje udovica.

Nasilje u porodici usmereno je pre svega ka ženskim članovima porodice, karakteristično za sve kulturne, tradicionalne i religijske prostore, tako da predstavlja trajan oblik viktimizacije žena.¹⁷ Zato se nasilje prema ženi registruje kao univerzalni model, bez obzira na njen obrazovni status, na društveni položaj, uzrast, veru ili kulturu. Većina istraživanja i radova o nasilju u porodici govori u prilog teze da se pojedini oblici nasilja u različitim formama pojavljuju u svim fazama uzrasnog razvoja žene od njenog rođenja do duboke starosti.¹⁸

Prema vrsti napada možemo razlikovati lično i strukturalno nasilje. Lično nasilje je pretežni oblik pod kojim podrazumevamo direktni fizički napad na telo žene, npr., nanošenje telesnih povreda, telesno zlostavljanje ili ubistva, seksualno zlostavljanje i silovanje žena. Strukturalno nasilje izraženo je u pozicioniranju statusa manje vrednosti, njenom nepoštovanju kao porodičnog i društvenog subjekta.

Neke situacione okolnosti veoma pogoduju nasilju nad ženama, posebno alkoholisanost supruga, takozvana međugeneracijska transmisija nasilja, traumatsko iskustvo zlostavljanja u djetinjstvu, prisustvo nasilnom odnosu oca nad majkom, nasilje žene u sekundarnoj porodici karakteristično od drugih članova domaćinstva.

Najteže posledice porodičnog nasilja su ubistva njenih članova. Uzroci pojava, motivi izvršilaca, sredstva i okolnosti izvršenja u svetskim razmerama dosta su slični, i odražavaju stanje i u Srbiji.¹⁹ Počinioci „po-

---

¹⁷ U Nemačkoj i SAD-u svaku treću ženu su bar jednom u životu zlostavljali muški članovi njene porodice, tj. suprug ili partner; u Rusiji se 80% svih zločina dešava kod kuće; na Kubi je 1992. godine provedena anketa koja je pokazala da su 26,2% ispitanica žrtve fizičkog nasilja, a 33,5% prihičkog nasilja koje nad njima vrše njihovi supružnici. Sudeći po rezultatima ankete provedene u Bejingu petina ispitanica je žrtva zlostavljanja kod kuće; u Egiptu jednu od tri žene je najmanje jednom u životu pretukao suprug; u Kuvajtu je oko 15% žena izloženo nasilju u kući; u Pakistanu je 80% žena izloženo nasilju u kući; Papua Novoj Gvineji dve trećine svih žena su pretučene u braku; u Litvaniji 34,5% svih žrtava ubistava su žene koje su ubili njihovi supruzi, i u Južnoj Africi svaki šesti dan bar jednu ženu ubije njen muž ili dečko. Statistika preuzeta od: United Nations: *The World's Women 1995. Trends and Statistics*. New York 1995.

¹⁸ Tabele prilagođene: Šmit-Hojer, Julija: *Ljudska prava – Prava muškaraca – Prava žena*; LIT: Minster 2002, S. 172.

¹⁹ Prema jednom zanimljivom novinarskom istraživanju (vidi :Vreme broj 658: Mi-odrag Marković, Ivan Dimitrijević, Staša Čizmić, Mašin Vuković, koordinator istraživanja: Filip Švarn) u Srbiji je u periodu od 1. januara 1993. do 1. jula 2003, prema evidenciji koju je sačinio MUP, počinjeno 614 ubistava u okviru porodice. U 94 slučajeva, za peri-

rodičnih“ ubistava postoje u različitim varijantama srodstva, ali je najčešće reč o muškarcima – pretežno su muževi ubijali žene, zatim očevi sinove i brat brata. Vrlo su retki slučajevi, ukoliko se izuzmu čedomorstva, da je majka ubila sina, dok su slučajevi da je sestra ubila brata, pogotovu iz koristoljublja, čak i u svetskim razmerama, izuzetak. U obostranom obračunu koji završava tragičnim ishodom ubistva najčešće su suprug i žena, a posledice samog čina u ponašanju izvršilaca su različite. Muževi ubijaju svoje žene mahom u afektu, a neretko posle toga izvrše samoubistvo. Kada donese odluku da ubije, žena retko odustane od te namere jer, za razliku od muškarca, nikad ne ubija zbog ljubomore, već najčešće posle dugogodišnjeg nasilja i zlostavljanja, pa ne oseća grižu savesti. Žene svoje nasilne partnere uglavnom ubijaju na spavanju, kada žrtve ne očekuju napad. Uzrok tome je psihologija patrijarhalnosti, jer osoben pečat ubistvima žene od strane muža daje motiv ljubomore, kada emotivni naboje mržnje ukida svaku kontrolu afekta. Postoje i drugi vidovi racionalizacije postupaka kao što su optužbe za loše vođenje domaćinstva (prepoznatljiva patrijarhalna optužba), za odbijanje seksualnih odnosa (muška racionalizacija sopstvene deficijencije na intimnom planu), optužbe za neposlušnost.

Prema desetogodišnjoj evidenciji i analizi lekara Odeljenja za psihijatrijsko veštačenje pri zatvorskoj bolnici u Beogradu tri četvrtine slučajeva ubistava najbližih rođaka počinili su muškarci a jednu četvrtinu žene.²⁰ Veštaci ove Zatvorske bolnice ustanovili su i da između muškaraca i žena postoje bitne razlike u motivu izvršenja zločina. Muškarci najčešće ubijaju usled akutnih duševnih poremećaja i alkoholizma, a žene to mahom čine u afektivnom stanju. Među muškarcima je mnogo više psihički bolesnih, dok su žene, iako duševno zdravije, emocionalno labilnije. Muškarci najčešće ubijaju supruge i roditelje, a žrtve žena su obično muževi i deca. Muškarci su u 38% slučajeva ubili svoje supruge, a u istom procentu i svoje roditelje. U istovetnom procentu (38%) slučajeva žene su bile ubice dece i muževa.

Mnogo ređi slučajevi kod „porodičnih ubistava“ su ona izvršena iz motiva koristoljublja, kao i dela čije su posledica sumanute ideje duševno bolesnih osoba.

---

od od 1993. do 2003, počinioci su izvršili samoubistvo, što će reći da je ukupno bilo 708 žrtava porodičnih obračuna u poslednjih deset godina. Najviše je samoubistava, kojima su prethodila „porodična“ ubistva.

²⁰ Od veštačenih slučajeva u periodu od 1. januara 1993. do 31. decembra 2002. godine, kroz Odeljenje je prošlo 266 ljudi koji su ubili najbliže rođake. Među njima je 212 muškaraca i 54 žene.

Slučajevi koji zauzimaju visoko mesto u statistici jesu ubistva koja počine majke nad svojom decom. Kao motivi razlikuju se tri grupe slučajeva: a) ubistvo deteta koje izvrši duševno obolela majka; ubistvo iz ljubomore – kada dete čini smetnju u odnosu sa partnerom; ubistvo iz socijalnih razloga, kada majka iz raznovrsnih razloga usled teških socijalnih uslova ubija decu jer nema drugo rešenje za njih.

5. Profil nasilnika

U psihološkom smislu nasilnik u porodici je delinkvent po tendenciji, ili delinkvent iz strasti. Radi se o osobama čija je kriminalna karijera više uzrokovana subjektivnim činiocima ličnosti nego socijalnim faktorima, bilo da je reč o poremećajima biološkog, psihološkog bilo psihopatološkog karaktera. Kod ove kategorije prestupnika najčešće se, uz osnovne krivične sankcije – kazne, izriču i mere bezbednosti čuvanja, lečenja i posebne terapijske mere u penalnom tretmanu osuđenika.

Takvu ličnost u socijalnom ponašanju i u običnom životu izvan porodice ne možemo lako prepoznati, jer se ničim posebno ne ističe. Oni nasilje čine u uslovima i ambijentu kada i gde to niko ne vidi. Nasilnik traži žrtvu, i izivljava se nad slabijim od sebe, gde i kada on se oseća superiorno. On manipuliše strahovima i zavisnošću žrtve, sve dotle dok žrtva ne iskaže stvarni i javni opor nasilniku.

Po pravilu i pretežno nasilnici su muške osobe i suprug kao bračni partner. Međutim, ni žene nisu sasvim isključene od sklonosti te vrste. Prema podacima Viktimološkog društva Srbije, 2007. godine bilo je 58 žena osuđenih za nasilje u porodici, da bi 2009. godine taj broj porastao na 111.

Kako prepoznati nasilnika u raspoloženju i ponašanju. Šta su indikacije nasilničke motivacije. On pati od promjena raspoloženja, što se od žrtve tumači da je njegovo ovakvo stanje posledica nekom problemu koji ga tišti. Posesivnost i patološka ljubomora traži od žrtve da mu se pravda za svaki minut proveden bez njega. Verbalno uvredljiv, koristi pretnje da bi žrtvu ubedio da je ono što on govori ispravno. Frustraciono je niskog praga tolerancije, lomi stvari ili udara o zidove i druge delove stana, vrata i sto, koristi simboličko nasilje kao što je cepanje slika ili uništavanje ličnih stvari žrtve.

Počinioci nasilja u najvećem broju slučajeva pate od asocijalnih poremećaja ličnosti. Osobe sa ovakvim poremećajima imaju smanjenu sposobnost osećanja krivice, tuge ili griže savesti. Reč je o tipičnom neurotičnom prestupniku, delinkventu kod koga ponašanje stalno varira

između normalnog i patološkog. U tipologiji krivaca dato mu je značajno mesto. U antropološkoj teoriji Lombroza i kliničkoj kriminologiji Di Tulia definisani su razni tipovi neurotskog zločinca kod kojih su prisutni razni oblici neuropatija i psihopatija. Prema shvatanjima Bromberga neurotični prestupnik deluje na simboličan način da bi zadovoljio nesvesni nagon.

Nasilnik ovog tipa je produkt psihičkih smetnji, unutrašnjih sukoba, težnji za uživanjem i raznih kompleksa iz detinjstva zbog kojih odrasla osoba nalazi oduška u deliktu.

U tipologiji psihopatoloških poremećaja reč je o pojavi psihopatije ili tzv. disocijalni poremećaj ličnosti, kod koga su urođeni poremećaji u strukturi, ponašanju i emocionalnom razvoju ličnosti, naročito složenijih komponenti, tzv. socijalnih emocija, ličnih osećanja i volje. Ovde nije samo reč o duševnom poremećaju, već o poremećaju strukture ličnosti i psihičkih funkcija, kao što su mišljenje, pamćenje ili percepcija. Prema tome, kod njih nema defekta inteligencije ni sposobnosti rasuđivanja, već je u pitanju izopačenost u i moralnim nazorima, poimanju socijalnih normi, nedostatku volje, motiva i radnih navika, a posebno emotivnih komponenti.

To je trajno stanje poremećenosti karaktera tipično za određene kategorije teških delinkvenata,²¹ te se zato psihopatije smatraju uzročnicima porodičnog nasilja, i to iz više razloga.

Kod psihopata ne postoje, ili su veoma ograničeni, moralni obziri i norme, evidentno je odsustvo svesti o univerzalnim vrednostima, dakle u prestupničkoj delatnosti nema osećanja krivice. Odlikuje ih emocionalna nestabilnost, slaba kontrola afekta, prkosno i agresivno ponašanje, asocijalnost i nastranost.²² Afektivno su razdražljive ličnosti s veoma sniženim pragom tolerancije na frustraciona stanja.

To su osobe kod kojih Superego nije oformljen. Egocentrične, afektivno hladne, labilnog raspoloženja, nepostojane i ćudljive prirode, imaju izrazito neprijateljski stav prema okolini. Emocionalno nestabilni, reaguju često impulsivno na trenutni motiv, nagonski, prkosno, osvetoljubivo i agresivno, beskrupuloznim postupcima, laganju, prevarama. U savremenoj američkoj psihijatrijskoj literaturi psihopatama se smatraju osobe s patološkom seksualnošću i afektivnošću, amoralnim i asocijalnim sklonostima, karakterističnim za nasilnika u porodici.

---

²¹ Podaci o delinkventima pokazuju da ovaj faktor ima određeni stepen kriminalne uslovljenosti, jer se među kriminalcima nalazi i do 15% psihopata.

²² Šire o psihološkom profilu psihopata i sklonosti ka pojedinim vrstama kriminala vidi: D. Radulović, Teški oblici kriminala psihopata, Zbornik radova *Teški oblici kriminala*, Budva, 2004, str. 387–413.

Iz krivičnogpravnog aspekta, psihopate spadaju u uračunljive, tj. smatraju se osobama odgovornim za svoje postupke i samo povremeno mogu dospeti u stanja slična kao kod duševnih bolesnika, odnosno u stanje smanjene uračunljivosti. U kriznim situacijama moguće su naglašene crte neurotičnosti ili nekih vidova parapsihotičnih stanja (šizoidnosti ili paranoidnosti), što ih podstiče na primitivne oblike reagovanja u datoj situaciji. Iz kriminološkog aspekta klasifikacije psihopata interesantniji za proučavanje su hladni šizoidni tipovi, bezosećajne osobe, koje su u svojim postupcima nagoniski brutalne i čine krivična dela hladno i s predumišljajem, kao i asocijalne i antisocijalne psihopate.

Psihopata se definiše multidisciplinarno kao loša sinteza interpersonalnih, bioloških i sociokulturnih okolnosti.²³ To je osoba iracionalnog i nesvrshovitog asocijalnog ponašanja, sa manjkom svesnosti i emocionalnim vakuumom. Oni nemaju izgrađenu moralnu svest da druge osećaju kao bića vredna saosećanja, zato mnoge ubice i siledžije – psihopate svoje žrtve definišu bezvrednim stvorovima, propalicama i slično.

Ovaj profil nasilnika ispoljava mnogobrojne specifičnosti u razvoju kriminalne karijere, vrste i posebno načina izvršenja krivičnih dela i odnosa prema žrtvama. Osnovna osobenost je njihovo znatno učešće u najtežim oblicima kriminaliteta, recidivizam²⁴ i emocionalna ravnodušnost, odnosno bestijalnost odnosa prema žrtvama u toku izvršenja krivičnog dela. Skoro dve trećine psihopata počine novo krivično delo u roku od tri godine od puštanja iz kazneno-popravne ustanove, u poređenju sa samo jednom četvrtinom prestupnika koji nemaju ovu vrstu poremećaja. Najizrazitiju sklonost ispoljavaju u deliktima nasilja, posebno delima ubistava, silovanja, razbojništva i zlostavljanja u porodici, rat-

---

²³ Smatra se da su u 60% slučajeva uzroci za razvoj psihopatskih crta ličnosti u gubitku jednog ili oba roditelja, kao i drugim činjenicama porodičnog života: lišenosti roditeljske ljubavi; nedosledna disciplina – isuviše strog otac a istovremeno isuviše popustljiva majka, zbog čega dete ne podnosi autoritete i manipuliše majkom i licemerno ponašanje roditelja koji u sredini glume „srećnu porodicu“ a istovremeno omalovažavaju dete. Pouzdano je utvrđeno da nasleđe ima veliku ulogu u razvoju psihopatskih crta ličnosti, pa je u tom smislu nekoliko različitih grupa istraživača nastojalo da utvrdi koji efekat imaju geni na različite oblike psihopatskog ponašanja. To se posebno odnosi na studiju Jeanette Taylor i njenih kolega i njihov pokušaj da se utvrdi uticaj gena na dve dimenzije koje određuju psihopatiju: impulsivno/antisocijalno ponašanje i bezobzirnu/neemotivnu ličnost.

²⁴ Istraživanja povrata u kriminalitetu pokazuju da kriminalci s psihopatskim crtama ličnosti tri do četiri puta češće vrše delikte nasilja u povratu od nepsihopatske delinkventne strukture. O tome šire vidi D. Radulović, Teški oblici kriminala psihopata, Zbornik radova *Teški oblici kriminala*, Budva, 2004, str. 390.

nim zločinima.²⁵ Psihopate delikte vrše iz različitih pobuda: interesno motivisana (ubistva i razbojništva), zadovoljavanja sadističkih strasti (silovanja), te ostvarivanja pozicije moći i dominacije (ratni zločini, nasilje u religioznim sektama i porodično nasilje).

Zbog činjenice da je ovaj oblik poremećaja, u osnovi, trajan kod ličnosti, da u izvršenju deliktne radnje kod njih nema osećanja krivice prema njima mere prevaspitanja i resocijalizacije su dosta neuspešne.

Izolacija odnosno strožija kaznena politika prema ovoj kategoriji prestupnika može, samo delimično, doprineti suzbijanju njihove kriminalne aktivnosti. Nekažnjavanje ili blaže sankcije u fazi početnih lakših delikata kod psihopata stimuliše psihološki utemeljenu predispoziciju ka kriminalnoj orijentaciji. Samo prisutno uverenje da će za delikt biti otkriven i kažnjen može ovu kriminalnu strukturu, donekle, odvrćati od izvršenja krivičnih dela.²⁶

---

²⁵ Varijacije istraživanja psiholoških profila nasilnika ukazuju na enormno visok stepen zastupljenosti psihopata u deliktima nasilja, čak 70–85% zavisno od kriterijuma merenja antisocijalnih poremećaja.

²⁶ Neka istraživanja ukazuju na to da u celokupnoj ljudskoj populaciji 3–5% muškaraca i ispod 1% žena spadaju u grupu psihopata.

*Milo Bošković, Ph.D., Full Professor
Faculty of Law Novi Sad*

Family Factors of Crime and Domestic Violence

Abstract

Family factors and domestic violence is the current problem of causality and the special manifestation of crime. Reasons for the interests of science to this problem proiziaze from the fact that it is a very widespread phenomenon delinkvetnog behavior, rooted traditionally outside the focus of government - an institutional intervention and regulation, but with very significant social consequences of a criminal nature. This paper presents a theoretical framework of family factors as causal factors of crime in general, as well as all shapes and forms of domestic violence, its causes, profiles of criminal thugs and viktimalne typology of the victims.

Key words: family, family factors, crime, domestic violence.